

Prevention of Child victimization in virtual social networks With emphasis on Supervisory role of the Supreme Council of Cyberspace and the FATA Police

Abbas Mansourabadi¹, Seyed Mahmood mirkhalili², Hadi Keramati Moez³

Abstract

Field and Aims: One of the most important measures that play a significant role in reducing child victimization in virtual social networks is preventive measures in the form of control and monitoring. The Supreme Council of Cyberspace and the FATA Police are two important policy-making and executive bodies that play a key role in preventing child victimization in cyberspace and can do so by restricting access to social networks as well as by exercising oversight and control. The space will provide the goal of preventing child victimization in social networks more than before.

Methodology: In this article, by analytical-descriptive method, the role and position of the two institutions of the Supreme Council of Cyberspace and FATA Police in preventing child victimization in social networks has been investigated.

Findings and Conclusion: The idea of establishing the High Council of Cyberspace as an independent and transnational institution has a very good prospect, but until it is given the necessary authority and there is an independent trustee for each area or ministry in the field of cyberspace, This council cannot carry out its mission. Also, the High Council of Cyberspace has both the task of regulating and the task of monitoring cyberspace, especially the protection of the rights of vulnerable victims. FATA Police also has the ability to use its powerful software to patrol and monitor virtual social networks to play a role in preventing child victimization. In order to unify the regulations and monitor the many authorities and institutions that regulate the Internet space and work in this field, it is necessary to design a "cyberspace Law system", including: policy-making, legislation and coordination in the management of this space, Assign to the High Council of Cyberspace. It is expected that in the light of the scientific design of this system, a better situation can be witnessed in cyberspace and less Delinquency and victimization was faced in this space. FATA police, due to the growth of technology and in parallel, the uncontrolled increase of crime and its electronic commission in cyberspace, can use criminological teachings, on the one hand, and the use of specialized police software, on the other hand, Play an effective role in this regard.

Keywords: cyber victimology, Situational prevention, Cyberspace regulation, Intelligent filtering system, Institutionalization of cyberspace

1. Associate Professor of Criminal Law and Criminology, Tehran University.
(Corresponding author: behmansour@ut.ac.ir)

2. Associate Professor of Criminal Law and Criminology, Tehran University.

3. Lecturer and PhD in Criminal Law and Criminology, Tehran University.

پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی با تأکید بر نقش نظارتی شورای عالی فضای مجازی و پلیس فتا

عباس منصورآبادی^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۸/۲۸

سید محمود میرخلیلی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱/۱۸

هادی کرامتی‌معز^۳

نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

زمینه و هدف: یکی از مهم‌ترین تدابیبری که نقش بسزایی در کاهش بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی دارد، تدابیر پیشگیرانه در قالب کنترل و نظارت است؛ شورای عالی فضای مجازی و پلیس فتا دو نهاد مهم سیاست‌گذار و اجرایی هستند که در زمینه پیش‌گیری از بزه‌دیدگی کودکان در فضای مجازی نقش آفرینی کلیدی دارند و می‌توانند از طریق ایجاد محدودیت‌های دسترسی به شبکه‌های اجتماعی و همچنین با اعمال نظارت و کنترل در این فضای، هدف پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی را بیش از پیش تأمین کنند.

روش‌شناسی: در این مقاله با روش تحلیلی - توصیفی، نقش و جایگاه دو نهاد شورای عالی فضای مجازی و پلیس فتا در پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی بررسی شده است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: فکر ایجاد شورای عالی فضای مجازی به عنوان نهادی مستقل و فراقوایی دورنمای بسیار زیبایی دارد، اما تا زمانی که اختیارات لازم به آن داده نشود و در هر قوه یا وزارتخانه متولی مستقلی برای حوزه فضای مجازی وجود داشته باشد، این شورا نمی‌تواند رسالت خود را پیش ببرد. همچنین، شورای عالی فضای مجازی توأمان هم وظیفه تنظیم مقررات و هم وظیفه نظارت در فضای مجازی به ویژه صیانت از حقوق بزه‌دیدگان آسیب‌پذیر را داراست. پلیس فتا نیز از این توانایی برخوردار است که با استفاده از نرم‌افزارهای قدرتمندی که در اختیار دارد، با گشت‌زنی و مراقبت در شبکه‌های اجتماعی مجازی، نقش نظارتی خود را در قبال پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان ایفا کند. به منظور یکسان‌سازی مقررات و نظارت بر مراجع و نهادهای کثیری که بر فضای اینترنت قاعده‌انگاری و در این زمینه فعالیت می‌کنند، بایستی، طراحی «نظام حقوق فضای مجازی»، از جمله: سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری و هماهنگی در اداره این فضا، به شورای عالی فضای مجازی واگذار شود. پیش‌بینی می‌شود در پرتو طراحی علمی این نظام بتوان وضعیت بهتری را در فضای مجازی شاهد بود و با بزه‌کاری و بزه‌دیدگی کمتری در این فضا رو به رو شد. پلیس فتا نیز با توجه به رشد تکنولوژی و به موازات آن، افزایش بی‌رویه جرم و الکترونیکی شدن ارتکاب آن در فضای مجازی، می‌تواند با بهره‌گیری از آموزه‌های جرم‌شناسی، از یک سو، و استفاده از نرم‌افزارهای تخصصی پلیسی، از سوی دیگر، نقش مؤثری در این زمینه ایفا کند.

واژگان کلیدی: بزه‌دیده‌شناسی سایبری، پیشگیری وضعی، مقررہ گذاری فضای مجازی، فیلترینگ هوشمند، نهادسازی فضای مجازی.

۱. دانشیار حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه تهران (نویسنده مسئول): behmansour@ut.ac.ir

۲. دانشیار حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه تهران.

۳. مدرس و دانش‌آموخته دکتری تخصصی حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه تهران.

اصطلاح شبکه اجتماعی^۱ قبل از ایجاد اینترنت وجود داشت، ولی «محبوبیت خود را مدیون توسعه و پیشرفت برنامه‌هایی مانند فیس‌بوک^۲، مای اسپیس^۳ و لینکدین^۴ می‌باشد» (یانگ و همکاران، ۲۰۰۶: ۷۱)؛ پس، شبکه‌های اجتماعی هم می‌تواند مجازی باشد و هم می‌تواند حقیقی باشد؛ ولی موضوع بحث مقاله حاضر صرفاً شبکه‌های اجتماعی مجازی است. نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که «شبکه‌های اجتماعی بر امنیت اخلاقی تاثیرگذار هستند» (کرامتی معز و چاووشی، ۱۳۹۷: ۱۰۹)؛ شبکه‌های اجتماعی محیط جدیدی برای دوره کودکی و نوجوانی قرار گرفته و نقش پررنگی برای آنان بازی می‌کند و نمی‌توان آن را نادیده گرفت و در آینده نقش به مراتب بیشتر و مهم‌تری را در زندگی کودکان و نوجوانان بازی خواهد کرد (کرامتی معز و دیگران، ۱۳۹۸: ۴). امروزه در کنار اصطلاح «پیشگیری از جرم»^۵، «پیشگیری از بزه‌دیدگی» نیز مطرح است^۶،

1. Virtual Social Networks.

2. Face book.

3. Myspace

4. LinkedIn

۵. قانون پیشگیری از جرم پس از حدود ۱۰ سال و گذر از کشوقوس‌های طولانی نهایتاً در تاریخ ۱۳۹۴/۶/۷ به تصویب رسید، ولی با این حال با عنایت به مواد آن همچنان ابهامات و ایرادات عمده‌ای یافت می‌شود که شاید کارکرد مثبت این قانون را تحت الشعاع قرار داده و از جمله ایرادها و ابهامات قانون؛ تمرکز بر ساختار و مدیریت پیشگیری و غفلت از انواع و ماهیت پیشگیری از جرم، عدم جامعیت قانون، عدم پیش‌بینی بودجه لازم، عدم تفکیک وظایف هر نهاد مسئول از سایر نهادها و ارائه تعریف ناقص از پیشگیری از بزهکاری است. (شیری، ۱۳۹۶: ۸-۱۹)؛ بنابراین، قانون پیشگیری از وقوع جرم ۱۳۹۴، بیشتر یک قانون تعیین‌کننده تشکیلات و سازمان پیشگیری از جرم است. در نتیجه، به ماهیت، انواع و تدابیر پیشگیری نپرداخته است. از جمله اینکه تکلیف و یا تکالیف پیشگیری برای افراد و نهادهای عمومی و خصوصی پیش‌بینی نکرده است (ابراهیمی، ۱۳۹۹: ۲۳۰)؛ با توجه به نقص‌های قانون پیشگیری از جرم مصوب ۱۳۹۴ و ناکارآمدی آن و نگرش مثبت و ایجابی در تدوین استراتژی پیشگیرانه و توجه به توانمندسازی جامعه در مواجهه با آسیب‌های فضای مجازی می‌توان به تدوین و تصویب پیش‌نویس استراتژی پیشگیری از آسیب‌های فضای مجازی در ایران نیز گام برداشت.

۶. امروزه رویکردهای نوین در پیشگیری، حول محور بزه دیده قرار گرفته است و یکی از ارکان مهم مباحث علوم جنایی، موضوعات راجع به بزه دیده، بررسی علل و عوامل بزه‌دیدگی، حمایت از آن و در نهایت پیشگیری از بزه‌دیدگی است. به طوری که می‌توان گفت، موضوع اصلی مطالعات جرم‌شناسی و پیشگیری از جرم، دیگر مجرم نیست، بلکه بر محور بزه دیده قرار گرفته است (خدادای، ۱۳۹۸: ۱۳).

زیرا بزه‌دیده‌شناسی^۱ همانند جرم‌شناسی دارای استقلال نسبی است؛ از این رو، پیشگیری از بزه‌دیدگی می‌تواند با تکیه بر داده‌های رشته بزه‌دیده‌شناسی به طور مستقل مورد مطالعه قرار گیرد؛ اگرچه پیشگیری از بزه‌دیدگی در جهت تحقق هدف اصلی، یعنی پیشگیری از بزهکاری و فی‌الواقع مکمل آن است، زیرا همان طوری که پیشگیری از جرم باید مسبوق به مطالعه علت‌شناختی جنایی و بررسی فرآیند فعلیت بخشیدن اندیشه مجرمانه باشد، پیشگیری از بزه‌دیدگی نیز باید مبتنی بر مطالعه علت‌شناختی بزه‌دیدگی و نیز بررسی فرآیند بزه‌دیده واقع شدن افراد باشد. بنابراین، با توجه به ارتباط تنگاتنگ میان جرم‌شناسی پیشگیری^۲ با بزه‌دیده‌شناسی پیشگیری و شباهت‌های فراوان میان این دو از لحاظ مفهوم، ماهیت، روش‌ها و برنامه‌ها، به بررسی پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی و مباحث پیرامون آن در مفهومی هماهنگ با پیشگیری از جرم خواهیم پرداخت.

پیشگیری غیرکیفری در جدیدترین طبقه‌بندی خود به پیشگیری وضعی؛ پیشگیری اجتماعی (جامعه‌مدار) و پیشگیری رشد‌مدار تقسیم می‌شود (حاجی‌ده‌آبادی، ۱۳۹۷: ۹۵)؛ در این مقاله تأکید بر اقدامات پیشگیرانه وضعی با رویکرد تدابیر نظارتی در جهت پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی است.^۳

از این رو، یکی از مهم‌ترین راهبردهای پیشگیری وضعی تدابیری است که سعی در کنترل

۱. اصطلاح بزه‌دیده‌شناسی از ترجمه دو کلمه Victim به معنای قربانی و logy به معنی شناخت و شناسایی تشکیل شده که در مجموع، تحت عنوان Victimology مورد بحث جرم‌شناسان قرار می‌گیرد (کرامتی‌معز و عبدالمهی، ۱۳۹۷: ۱۰۸). بنابراین، اصطلاح مزبور از واژه (Victim�ation) که در واقع، طیف وسیعی از زیان‌دیدگی را در برمی‌گیرد، جدا می‌شود، مگر این که این واژه را به همراه کلمه‌ای دیگر به صورت criminal Victimology بکار ببریم که به معنای قربانی جرم واقع شدن یا بزه‌دیده واقع شدن می‌باشد (کرامتی‌معز و چاووشی، ۱۳۹۷: ۱۴۹). بررسی تحولات واژه‌شناختی بزه‌دیده و بزه‌دیده‌شناختی در ایران به همت پیشگامان این عرصه از دهه هفتاد شمسی آغاز شده است و نشان‌دهنده وضعیت روبه رشد علوم جنایی در ایران است (شیری، ۱۳۹۸: ۲۰۸).

2. Preventive Criminology.

۳. پیشگیری رشد‌مدار از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های مجازی، از یک سو و پیشگیری وضعی از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های مجازی با رویکرد پالایش/فیلترینگ، از سوی دیگر، مطالعات دیگری انجام شده است که برای دستیابی به اهداف این پژوهش باید مورد توجه قرار گیرد (کرامتی‌معز و میرخلیلی، ۱۳۹۹: ۹-۳۰ و همان‌ها، ۱۳۹۸: ۷۵-۹۶).

و نظارت دارد. در ابتدای امر لازم به ذکر است که این نوع نظارت به معنای ورود به حریم خصوصی زندگی افراد و همچنین، دخالت در آن نیست، بلکه منظور از آن به کارگیری تدابیری حمایتی و نظارتی است که سعی در جلوگیری از ارتکاب جرم علیه کودکان و در نتیجه، پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های مجازی دارد.

با این اوصاف، شورای عالی فضای مجازی و پلیس فتا نهادهایی هستند که در این راستا نقش آفرینی می‌کنند و می‌توانند از طریق ایجاد محدودیت‌های دسترسی به شبکه‌های مجازی و همچنین، اعمال نظارت و کنترل در این فضا در امر پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های مجازی نقش بسزایی داشته باشند؛ بنابراین، در این مقاله به دنبال پاسخ گویی به این پرسش هستیم: نقش شورای عالی فضای مجازی و پلیس فتا در امر پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی چیست؟ افزون بر این، باید معلوم شود، منظور از بزه‌دیدگی کودکان چیست؟ فرضیه مقاله این است: شورای عالی مجازی در زمینه سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی کلان و ایجاد هماهنگی بین نهادهای مربوط به فضای مجازی باید نقش آفرینی کند و پلیس فتا نیز باید با پیروی از سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی کلان، نسبت به اعمال روش‌های پیشگیرانه اقدامات لازم را به عمل آورد. در این راستا، نخست به مفهوم بزه‌دیدگی کودکان اشاره می‌شود و پس از آن، نقش شورای عالی مجازی و پلیس فتا در دو قسمت بررسی خواهد شد.

نخست؛ مفهوم بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی

در حقوق جنایی کودکان و نوجوانان یا دادگری (جنایی) نوجوانان^۱ که بر پایه معیار «سن» تعریف می‌شود^۲، یکی از شاخه‌های «حقوق جنایی فنی یا خاص» در پهنه علوم جنایی است

1. juvenile [criminal] justice.

۲. معیار سن، معیار دقیقی برای تشخیص کودکی و بلوغ نیست. به همین خاطر در دنیای حقوق هنوز برای تعیین سن خاصی برای این منظور اختلاف نظر زیادی وجود دارد. در هیچ یک از اسناد بین‌المللی، حداقل سن مسؤلیت کیفری تعیین نشده است و کشورهای مختلف به هیچ نقطه مشترکی در این مورد نرسیده‌اند و نتوانسته‌اند در اسناد بین‌المللی مختلفی که در مورد حقوق کودک به تصویب رسیده است، سنی را به عنوان حداقل سن مسؤلیت کیفری مشخص کنند. در ماده ۱ کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹، به عنوان مهم‌ترین سند بین‌المللی که در حمایت از کودکان تصویب شده است، چنین آمده: «از نظر این کنوانسیون منظور از کودک افراد انسانی زیر سن ۱۸ سال است، مگر این که طبق قانون قابل اجرا در مورد کودک، سن بلوغ کمتر تشخیص داده شود» و تکلیفی را برای دولت‌ها مبنی بر تعیین سن کودکی ایجاد نکرده است (منصورآبادی، ۱۳۹۶: ۲۰۲).

(رایجیان اصلی، ۱۳۹۸: ۸۵). بازتاب این نگرش در علوم جنایی به این نتیجه انجامید که کودکان و نوجوانان در برابر بزهکاری آسیب پذیرتر، و شایسته توجه و حمایت بیشتر هستند. گاه بزه‌دیده‌شناسی مرتبط با رویکرد واکنش اجتماعی محور است و گاه بزه‌دیده‌شناسی به عنوان شاخه‌ای از جرم‌شناسی عمل مجرمانه محور (عقلانیت محور) معرفی می‌شود. از یک سو، هنگامی که بزه‌دیده به دستگاه قضایی مراجعه و شکایت می‌کند، عنوان شاکی یا مدعی خصوصی پیدا می‌کند و کنشگر عدالت کیفری محسوب می‌شود. به این ترتیب، بزه‌دیده در واکنش اجتماعی (قرار تأمین، کیفر و نحوه اجرای مجازات) علیه مرتکب جرم نقش دارد. از این دیدگاه بزه‌دیده‌شناسی شاخه‌ای از واکنش اجتماعی محسوب می‌شود (کرامتی معز، ۱۳۹۹: ۴۳).

به بیانی دیگر، بزه‌دیده در تعامل با مرتکب و فرآیند برچسب‌زنی بر او نقش مؤثری دارد. از سوی دیگر، بزه‌دیده به عنوان یکی از عناصر دخیل در ارتکاب جرم در نظر گرفته می‌شود، عنصری که می‌تواند در ارتکاب جرم نقش داشته باشد، در این جا بزه‌دیده‌شناسی علت‌شناختی یا بزه‌دیده‌شناسی علمی مطرح می‌شود. چنین نگاهی به بزه‌دیده‌شناسی در پرتو نظریه عمل مجرمانه و به طور کلی نظریات عقلانیت محور مطرح می‌شود. به این ترتیب، بزه‌دیده‌شناسی دو گونه به خود می‌گیرد: الف. بزه‌دیده‌شناسی حمایت محور ب. بزه‌دیده‌شناسی علت‌شناختی (علمی) (نجفی ابرنآبادی، ۱۳۹۱: ۱۹۶۹).

در نگاه سنتی همواره هدف از مقررات آیین دادرسی کیفری تأمین حقوق جامعه، یعنی ایجاد امنیت و آرامش از رهگذر برخورد صحیح و قاطع با مجرمین همچنین رعایت حقوق دفاعی متهم مطرح شده است، اما امروزه به نظر می‌رسد حمایت از حقوق بزه‌دیده نیز در ردیف حمایت از جامعه و متهم به عنوان یکی دیگر از اهداف اصلی آیین دادرسی کیفری مطرح باشد، بر همین اساس در ماده (۱) قانون جدید آیین دادرسی کیفری، رعایت حقوق متهم، بزه‌دیده و جامعه در کنار هم مطرح شده‌اند (منصورآبادی و فروغی، ۱۳۹۶: ۳۰-۳۱). سیاست‌گذاران جنایی ایران، که در زمان تدوین «قانون آیین دادرسی کیفری (۱۳۹۲)»، بی‌توجه به دانش بزه‌دیده‌شناسی و به ویژه گفتمان بزه‌دیده‌شناسی حمایتی نبوده‌اند، تلاش

نموده‌اند تا با الهام از آموزه‌های جرم‌شناسی،^۱ بزه‌دیده‌شناسی و به ویژه اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای ناظر بر حمایت از بزه‌دیدگان، در ماده ۱۰ «قانون آیین دادرسی کیفری (۱۳۹۲)» تعریفی «حقوقی» (و نه بزه‌دیده‌شناختی) از مفهوم «بزه‌دیده»، به عنوان رکن سوم (مغفول و مظلوم) دادرسی کیفری، ارائه نمایند. بر اساس این تعریف: «بزه‌دیده، شخصی است که از وقوع جرم متحمل ضرر و زیان می‌گردد و چنانچه تعقیب مرتکب را درخواست کند، «شاکی» و هرگاه جبران ضرر و زیان وارده را مطالبه کند، «مدعی خصوصی» نامیده می‌شود»^۲.

از طرفی، بزه‌دیده‌شناسی کودکان و نوجوانان، گرایشی میان‌رشته‌ای در بزه‌دیده‌شناسی است که با دیگر شاخه‌های علوم جنایی در پیوند و میان‌کنش است. برخورد با کودکان بزه‌دیده باید به گونه‌ای باشد که آن‌ها پذیرای نقش بزه‌دیدگی خود نباشند و در عین حال، این بزه‌دیدگی زمینه‌ساز پذیرش نقش‌های مجرمانه از جانب آن‌ها در آینده نشود. لذا، مسأله بزه‌دیدگی مجدد کودکان و احتمال آن، امری است که توجه ویژه‌ای می‌طلبد (نیازمند، ۱۳۹۱: ۲۲۱).

بزه‌دیدگی در شبکه‌های اجتماعی کودکان هنگامی اتفاق می‌افتد که دانش‌آموزان در زمانی که در شبکه‌های اجتماعی مجازی به صورت آنلاین سیر می‌کنند طعمه و هدف سوء استفاده کنندگان از موقعیت آن‌ها قرار می‌گیرند.^۳ به عنوان مثال زمانی که کودکان در اینستاگرام آنلاین هستند، ممکن است درخواست‌هایی برای مشغول شدن به اعمال و

۱. شایان ذکر است که جرم‌شناسی و زیرشاخه‌های آن حقوق کیفری را پویا و پیشرو ساخته‌اند. در پرتو پژوهش‌های جرم‌شناسی، اندیشه‌های کیفری دگرگون گشته و مفاهیم نو وارد حقوق کیفری شده است. شاید به ظاهر تقابلی بین حقوق کیفری و جرم‌شناسی به چشم آید، ولی باید باور کرد که این دو گرایش، هم در نظر و هم در عمل، مکمل یکدیگرند و بهره‌مندی هر یک از دیگری گسترده و بی‌شمار است (منصورآبادی، ۱۳۹۸: ۱۲۸).

۲. البته این تعریف از منظر بزه‌دیده‌شناسی سبزی یا بزه‌دیده‌شناسی اِکولوژیک، دچار ایراد است؛ زیرا، در ادبیات امروزی، بزه‌دیده صرفاً شخص نیست و می‌تواند طبیعت یا محیط‌زیست نیز بزه‌دیده واقع بشود (دانش ناری، ۱۳۹۸: ۱۹-۳۱).

۳. مهم‌ترین خصایصی که در جرایم فضای مجازی سبب توجه به بزه‌دیده‌شناسی در جرایم کامپیوتری و به خصوص جرایم نسل جدید کامپیوتر (سایبری) گشته، عبارت‌اند از: بالابودن رقم سیاه، بزه‌دیده شدن تعداد بی‌شمار افراد به واسطه یک جرم در برخی از جرایم به خصوص در محیط سایبر و سهولت بزه‌دیده شدن کودکان و نوجوانان در محیط‌های شبکه‌ای است (رجبی، ۱۳۹۸: ۱۲۵).

فعالیت‌های جنسی یا گفتگوی جنسی یا دادن اطلاعات شخصی برخلاف خواسته وی توسط دیگران صورت گیرد؛ از همین دست می‌توان از تقاضاهای جنسی تهاجمی نیز نام برد. که این جرایم شامل تماس بیرون شبکه،^۱ یعنی زمانی که کودک آنلاین نیست، با متجاوزین و بزهکاران از طریق پست یا تلفن، حضور فیزیکی شخص یا تقاضا برای تماس و ملاقات بیرون از شبکه می‌باشد.

«شبکه‌های اجتماعی مجازی، آزادی زیادی به کاربران می‌دهد که برخی از کاربران می‌توانند از آن سوءاستفاده کنند؛ چنین مواردی با پایان‌های ناخوشایند مانند: مزاحمت سایبری و آزار و اذیت اینترنتی منجر به آسیب‌های روحی برای قربانیان و یا خودکشی می‌گردد. پیامد تاسف بار اخیر، به ویژه در میان دانش‌آموزان دختر به وفور دیده می‌شود (حمیدی، ۱۳۹۴: ۴۱).

گاهی دانش‌آموزی که در شبکه‌های اجتماعی به صورت آنلاین بدون اینکه هدف خاصی را داشته باشد، را دنبال می‌کند یا در پی کشف امری یا بررسی چیزی باشد یا حتی در پی کشف مسئله علمی یا بازی، بدون اینکه انتظار مطالب را داشته باشد، با تصاویر افراد عریان یا در حال انجام سکس یا تصاویر اعمال و آلات جنسی یا تصویری با این مضمون مواجه می‌شود و همین امر کافی است که او را به سمت اعمال جنسی سوق دهد. شنیدن داستان‌هایی در مورد کودکانی که در مدرسه مشغول تحصیل هستند و یا در پی ستارگان فیلم‌ها می‌باشند، ناگهان در معرض چنین تصاویری قرار می‌گیرند، امری متداول است.

این وضعیت، به ویژه با توجه به عدم امکان کنترل والدین و همگرایی کودکان و نبود آموزش‌های لازم و نیز موانع و محدودیت‌های زیادی که در این زمینه وجود دارد، تشدید می‌شود و هر آینه ممکن است بزه دیدگی کودکان را به یک پدیده فراگیر و غیرقابل کنترل تبدیل کند.

خلاصه آنکه، منظور از بزه دیدگی کودکان در فضای مجازی، صدمه‌های روحی و جسمی است که از طریق استفاده از وسایل و لوازم الکترونیکی و وارد شدن به شبکه‌های اجتماعی و برقراری ارتباط با دیگران به این دسته از اشخاص وارد می‌شود. این صدمه‌ها، جدای از

1. offline

زیان‌هایی است که در نتیجه استفاده نامتعارف از لوازم الکترونیکی ممکن است به هر شخصی، از جمله کودکان وارد شود.

دو؛ شورای عالی فضای مجازی

اولین نهاد تأسیس شده در رابطه با فضای مجازی، شورای عالی فضای مجازی است که در ۱۷ اسفند ماه ۱۳۹۰ به وجود آمد. این شورا فرا قوه‌ای است و این بدان معنا است که وابسته به هیچ نهاد یا قوه‌ای نیست. شورای عالی فضای مجازی به مانند شورای عالی انقلاب فرهنگی، در قانون اساسی نیامده است و هر دو با حکم رهبر زمان خود تأسیس شده است. شورای عالی انقلاب فرهنگی با حکم امام خمینی «ره» و شورای عالی فضای مجازی با حکم مقام معظم رهبری «دامه برکاته» شروع به فعالیت نموده است (جوانشیر و پورقهرمانی، ۱۳۹۸: ۴۴۷). مقام معظم رهبری وظایفی را در تشکیل شورای عالی فضای مجازی به این شورا محول کرد که عبارت‌اند از:

- اشراف کامل و به‌روز نسبت به فضای مجازی در سطح داخلی و جهانی؛
 - تصمیم‌گیری نسبت به نحوه مواجهه فعال و خردمندانانه کشور از جهت سخت‌افزاری، نرم‌افزاری و محتوایی در چارچوب مصوبات شورای عالی فضای مجازی؛
 - نظارت بر اجرای دقیق تصمیمات در همه سطوح؛
- با توجه به لزوم عهده‌داری نقش سیاست‌گذاری و نظارت عالی بر پروژه‌های مرتبط با فضای مجازی کشور توسط یک نهاد در کشور، در این حکم از شورای عالی فضای مجازی به عنوان نقطه کانونی متمرکز برای سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و هماهنگی در فضای مجازی کشور یاد می‌شود (فیروزآبادی، ۱۳۹۹: ۱۱۶-۱۱۷). از این رو، نقش شورای مزبور در زمینه پیشگیری از بزه دیدگی کودکان را می‌توان به شرح زیر مورد توجه قرار داد.

۱. تدوین و تنظیم مقررات فضای مجازی

بخشی از مشکلات حقوقی ما در بخش فضای مجازی ناشی از تعدد مراکز تدوین سیاست‌ها و تعیین مقررات است. طبیعی است که واگذاری این موضوع مهم به نهادهای مختلف موجب

تعارض قوانین، ابهام در اجرا و تشتت آرا می‌گردد. باید تدبیری اندیشید که همه پابدها و نیاید‌های فضای مجازی از راهبردها و سیاست‌های واحد یا مشابه و هم‌سو پیروی کرده و هدف‌های یکسانی را نیز دنبال کنند. از این رو، با توجه به تعدد مراجع سیاستگذار در حوزه فضای مجازی؛ شورای عالی فضای مجازی، به عنوان کانون سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و هماهنگی در فضای سایبر و مرکز ملی فضای مجازی^۱ نیز به عنوان بازوی اجرایی آن ایجاد شده است.

در جهت حل مشکل تعدد مراجع مقررات‌گذاری و تصمیم‌گیری در خصوص شوراها و عالی موازی، با شورای عالی فضای مجازی، براساس بند یک حکم مورخ ۱۳۹۴/۶/۱۴ مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در خصوص انحلال شوراها و عالی موازی، شورای عالی فضای مجازی در جلسه بیست و هشتم مورخ ۱۳۹۵/۱/۱۴ مقررات ذیل را تصویب نمود:

به موجب ماده ۱ این مصوبه: «شوراها و عالی انفورماتیک، اطلاع‌رسانی و امنیت فضای تبادل اطلاعات (افتا) منحل و کلیه وظایف راهبردی، سیاست‌گذاری، نظارت و هماهنگی آن‌ها در سطح ملی به شورای عالی فضای مجازی منتقل می‌شود».

بر اساس ماده ۲ مصوبه مزبور: «شورای عالی فناوری اطلاعات» به «شورای اجرایی فناوری اطلاعات» تغییر نام یافته و کلیه وظایف راهبردی، سیاست‌گذاری، نظارت و هماهنگی آن در سطح ملی به شورای عالی فضای مجازی منتقل می‌شود. شورای مذکور در چارچوب سیاست‌های کلی نظام و مصوبات شورای عالی فضای مجازی فعالیت می‌نماید».

تبصره: شرح وظایف شورای اجرایی فناوری اطلاعات با رعایت مفاد ماده ۲، توسط وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات تهیه و به شورای عالی فضای مجازی ارائه خواهد شد».

از این رو، در ایران، شورای عالی فضای مجازی، متولی اصلی و محوری نهاد تنظیم مقررات حوزه مجازی محسوب می‌شود و سایر ارگان‌ها برای صالح بودن در هر بخش از تنظیم مقررات فضای مجازی، باید دارای منبع قانونی باشند که مثبت صلاحیت آن‌ها و استثنایی بر صلاحیت عام شورای عالی فضای مجازی در آن بخش باشد (انصاری و الوندنژاد، ۱۳۹۹: ۳۰۹).

۱. وفق بند ۹ ماده ۲ اساسنامه مرکز ملی فضای مجازی کشور مصوب ۱۳۹۱/۶/۲۳، فراهم آوردن شرایط لازم برای دستیابی فضای مجازی کشور به بالاترین سطح از امنیت و سلامت برای آحاد مردم، نظام و کلیه نقش‌آفرینان در فضای مجازی، از اهداف این مرکز می‌باشد.

با فرمان مقام معظم رهبری مبنی بر انحلال نهادهای موازی انتظار می‌رفت که اقدامات لازم در این مورد صورت گیرد، اما، در عمل یا انحلالی صورت نگرفت (کمیسیون تنظیم مقررات و ارتباطات رادویی)، یا فقط در ظاهر برخی از این نهادها منحل شدند (شورای عالی اطلاع‌رسانی)، انتظار می‌رود که انحلال نهادهایی که به صورت کامل صلاحیت موازی دارند، به صورت قانونی اعلام شود و همچنین، اساسنامه نهادهایی که در بخشی از اساسنامه شان با صلاحیت‌های شورا موازی هستند (شورای عالی قضایی یا شورای عالی عتف)، اصلاح شود.

۲. نقش نظارتی شورای عالی فضای مجازی

همان طور که اشاره شد شورای مزبور با فرمان رهبری و با تفویض صلاحیت سیاست گذاری کلی از سوی ایشان به این شورا تاسیس شد. اما، چالش دیگری که پیش روی این شورا وجود دارد و موجب ابهام در صلاحیت‌های این شورا می‌شود، این است که آیا وظیفه این شورا صرفاً سیاست گذاری است و وظیفه‌ی نظارتی شورا فقط پیرامون همین سیاست‌ها باید اعمال شود. حال آنکه اگر این شورا فقط صلاحیت سیاست گذاری داشته باشد و اعمال نظارت از اختیارات آن نباشد، عملاً فایده‌ای بر وجود شورا مترتب نیست. واقعیت این است که در زمینه مخابراتی و الکترونیکی مگر کشور چقدر نیاز به سیاست گذاری دارد که صلاحیت شورا محدود به آن باشد؟!

به علاوه، بسیاری از سیاست‌ها قبلاً در قالب اسناد مختلف گذاشته شده است (سند راهبردی جامع فاوا مصوب هیات وزیران یا اسنادی که به تصویب شورای عالی اطلاع‌رسانی رسیده‌اند). پس اینکه این شورا فقط در مقام سیاست‌گذاری و تنظیم خط‌مشی باشد، منطقی به نظر نمی‌رسد و اساساً نیازی به این همه دفتر و اداره و مرکز ملی فضای مجازی و کمیسیون‌های مختلف دیده نمی‌شد (آسوده آرانی، ۱۳۹۵: ۱۲۶). بنابراین، شورای عالی فضای مجازی هم وظیفه‌ی تنظیم مقررات فضای مجازی و هم نظارت در فضای مجازی را داراست.

از آن جایی که شورای عالی فضای مجازی در امر تولید محتوا و نظارت بر آن در فضای مجازی ایفای نقش می‌کند، به نوعی می‌تواند در امر پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های مجازی نیز تاثیرگذار باشد. «شبکه‌هایی نظیر فیس‌بوک و توییتر ابزاری برای

انتشار محتوا هستند که در صورت فقدان نظارت می‌توانند خسارات جبران‌ناپذیری در حوزه فردی و عمومی به بار بیاورند، اما شورای عالی فضای مجازی از طریق اعمال نظارت دقیق بر این فضا و از بین بردن زمینه‌های ارتکاب جرم در شبکه‌های اجتماعی فیس‌بوک و توئیتر می‌تواند از بزه‌دیدگی پیشگیری کند (عمرانی، ۱۳۹۴: ۸۲). تا قبل از تشکیل شورای عالی فضای مجازی سازوکار مشخصی برای نظارت بر این گونه شبکه‌ها وجود نداشت، ایجاد شورا می‌تواند خلأ موجود در این حوزه را به خوبی پوشش دهد.

۳. نهادسازی صحیح فضای مجازی

یکی از راهکارهای پیشگیرانه از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های مجازی، نهادسازی صحیح فضای مجازی است که نبود یا کاستی نهادهای ذی‌صلاح، معضلاتی را هم برای حاکمیت و هم شهروندان، پدید می‌آورد. همان گونه که «نقش کمیته ملی کنترل موانع امنیتی در فرانسه می‌تواند در ایجاد تعادل بین صیانت از حریم خصوصی و تأمین امنیت ملی مؤثر باشد، در ایران نیز شورای عالی فضای مجازی می‌تواند بسیار مؤثر باشد» (ریسی دزکی و قاسم‌زاده لپاسی، ۱۳۹۹: ۱۳۳).

مجموعه تدابیر سامانده و سزاده مجازی تنها زمانی نتیجه مطلوب را در پی خواهد داشت که از نظر زیربنایی یعنی «نهادسازی» تقویت شود. وجود یک «مرجع راهبری ملی» که بر تمامی امور این حوزه اشراف جامع داشته باشد و سیاست‌گذاری‌های راهبردی و اجرایی لازم را به عمل آورد و همچنین، نهاد نظارتی که بتواند با تمسک به اختیارات قانونی ضمانت اجراهای لازم را اعمال کند، از ضروریات این حوزه محسوب می‌شود (کرامتی معز، ۱۳۹۹: ۱۵۳). در هر صورت، لزوم احترام به حریم خصوصی و صیانت از حقوق کودکان در شبکه‌های مجازی ایجاب می‌کند که حتی به هنگام ضرورت دسترسی به اطلاعات آنان، به منظور حفظ امنیت ملی، از شیوه‌های غیرقانونی و اهداف غیرقانونی استفاده نشود.

مرجعی باید خود را مسئول حاکمیت جمهوری اسلامی ایران بر اینترنت بداند تا بتواند در این امر مهم، بین کلیه نهادها، سازمان‌ها، وزارتخانه‌ها، بخش خصوصی و قوانینی که با هم همپوشانی یا تعارض دارند، هماهنگی لازم را ایجاد نماید. فرصت‌ها و تهدیدهای این فضا

را رصد نموده و تصمیمات مقتضی را برای وضعیت فعلی و آینده بگیرد. اختصاص شورای عالی فضای مجازی بر انجام این مهم، می‌تواند تصمیم مناسبی باشد؛ اگر در طراحی نظام حقوق فضای مجازی مرجعی نظیر شورای عالی فضای مجازی برای یکسان‌سازی قوانین و نظارت بر مراجع و نهادهای کثیری که بر فضای اینترنت قانونگذاری می‌کنند، ایجاد شود، امر سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری و هماهنگی در اداره این فضا، وضعیت مطلوب‌تری را خواهد داشت. بنابراین، نقش شورای عالی فضای مجازی در راستای تدابیر نظارتی در محور پیشگیری وضعی از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های مجازی کلیدی و مهم است که تا کنون توجه کافی و لازم به آن نشده است.

سه. نقش نظارتی پلیس فتا

با توجه به گسترده عملکرد و مسئولیت نیروی انتظامی به عنوان سازمانی که مسئولیت مستقیم برخورد با جرائم را بر عهده دارد، با ظهور جامعه مجازی ایجاب می‌کند که پلیس تخصصی که توان پی‌جویی، پیشگیری و رسیدگی به جرائم سطح بالای فناوری را داشته باشد، به وجود آید. بر همین مبنا و با توجه به تصویب قانون جرایم رایانه‌ای در مجلس شورای اسلامی و لزوم تعیین ضابط قضایی برای این قانون و نیز مصوبات دولت جمهوری اسلامی ایران مبنی بر تشکیل پلیس فضای تولید و تبادل اطلاعات، در بهمن ماه ۱۳۸۹ به دستور فرماندهی محترم نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، پلیس فتا تشکیل گردید (یوسفی و افتخاری، ۱۳۹۷: ۴).

۱. اهداف و ویژگی‌های پلیس فتا

مسئولیت پلیس فضای تولید و تبادل اطلاعات ایران با نام مختصر «فتا» که یک واحد تخصصی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران تلقی می‌شود، بر عهده کارکنان این نهاد قرار داده شده که با آموزش و به کارگیری نیروهای متخصص در پلیس فتا به فناوری‌های روز، همگام و هماهنگ با سایر سازمان‌ها در پیشگیری و مقابله با تهدیدات و جرائم در

فضای مجازی و سایبر ایفا نقش کنند.^۱ همچنین، توسعه روزافزون زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات در کشور و افزایش کاربران و استفاده‌کنندگان از اینترنت و سایر فناوری‌های اطلاعاتی، ارتباطی و مخابراتی نظیر خطوط تلفن‌های ثابت و همراه، شبکه‌های دیتای کشوری و محلی به ارتباطات ماهواره‌ای از جمله دلایلی است، که لزوم ایجاد و توسعه سازوکاری برای برقراری امنیت در فضای تولید و تبادل اطلاعات جمهوری اسلامی ایران را توصیه می‌کند. از این رو، پلیس فتا که به صورت تخصصی در این راستا فعالیت می‌کند، می‌تواند نقطه مثبتی در حمایت از کودکان بزه‌دیده در شبکه‌های مجازی باشد.

«هدف از تشکیل پلیس فضای تولید و تبادل اطلاعات می‌توان تأمین امنیت فضای مجازی، صیانت از هویت دینی، ملی و ارزش‌های انسانی در جامعه، حفظ حریم خصوصی و آزادی مشروع، صیانت از منافع، اسرار و اقتدار ملی در فضای تولید و تبادل اطلاعات، ممانعت از تعرض به ارزش‌ها و هنجارهای جامعه، حفظ زیرساخت‌های حیاتی کشور در مقابل حملات الکترونیک، اعتماد و آسودگی خاطر آحاد شهروندان جامعه برای انجام تمامی امور قانونی از جمله فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به منظور صیانت از حاکمیت و اقتدار ملی دانست» (حیدری و دیگران، ۱۳۹۷: ۴۷).

از جمله اقداماتی که در این راستا انجام شده است، آموزش تخصص‌های لازم به بخشی از نیروی پلیس فتا^۲ به‌منظور بررسی اهداف و انگیزه‌های کاربرانی که از امکانات فضای مجازی و تکنولوژی برای تضعیف همبستگی و انسجام اجتماعی استفاده می‌کنند و یا در راستای ایجاد بحران هویت ملی و مذهبی در فضای سایبر فعالیت می‌کنند، همچنین، فعال نمودن

۱. میزان نیروهای تخصصی برای پیشگیری از جرایم سایبری و میزان تخصص آن‌ها، با سطح پیشرفت و توسعه‌ی کشورها ارتباط مستقیمی دارد. به عبارت دیگر، هر چه کشوری توسعه‌یافته‌تر باشد و زیرساخت‌های قوی‌تری داشته باشد، سرمایه و نیروی تخصص یافته‌تری برای صیانت از حریم سایبری خود اختصاص می‌دهد و در مقابل کشورهایی که با مشکلات اقتصادی بیشتری مواجه هستند، سهم کمتری در این قضیه دارند (فرهادی آلاشتی، ۱۳۹۵: ۱۶۴ - ۱۶۵).

۲. صرف وجود درصدی خاص از نیروهای پلیس تخصصی سایبری در پلیس فتا به معنی سطح بالای تخصص آن‌ها در پیشگیری در این راستا نیست، چرا که با توجه به ماهیت این فضا، همواره روش‌های جدید برای ارتکاب جرایم سایبری به وجود می‌آید و در صورت عدم ارتقا مهارت و تخصص‌های روز امکان موفقیت وجود نخواهد داشت.

یک سایت تخصصی توسط پلیس فتا جهت افزایش تعامل با کاربرانی که تمایل به همکاری با پلیس در این فضا دارند، کاملاً ضروری است (محمدی، ۱۳۹۷: ۲۶).

پلیس فتا با توجه به رشد تکنولوژی و به موازات آن، افزایش بی‌رویه جرم و الکترونیکی بودن ارتکاب آن در فضای مجازی، توانسته با بهره‌گیری از آموزه‌های جرم‌شناسی، آموزش همگانی، تدابیر نظارتی و استفاده از نرم‌افزارهای تخصصی پلیسی در تقابل و پیشگیری از آسیب‌های پیش روی کودکان در شبکه‌های اجتماعی به عنوان حافظ نظم و امنیت در این حوزه، نقش مؤثری ایفا کند که در قسمت‌های بعدی به مهم‌ترین آن‌ها اشاره خواهیم کرد.

۲. آگاه‌سازی و اطلاع‌رسانی در زمینه حقوق کودکان بزه‌دیده

آگاه‌سازی و ارائه اطلاعات به کودکان از مهم‌ترین سرمایه‌گذاری در جهت حمایت از کودکان و تحقق حق بر امنیت کودکان در فضای مجازی است. این آگاهی‌رسانی و ارائه اطلاعات پیشگیرانه به صورت پیام‌های امنیتی باشد. چنین پیام‌های اطلاعاتی می‌بایست بر اساس تجزیه و تحلیل دقیق خطرات و آسیب‌های فضای مجازی با مشارکت کودکان تهیه و منتشر شود تا تأثیر خود را در ایجاد امنیت سایبری کودکان بگذارد. از دیدگاه صندوق حمایت از کودکان (یونیسف)، مهم‌ترین پیام‌های اطلاعاتی در راستای آگاهی‌رسانی موضوعاتی از قبیل: (حق کودک بر دریافت اطلاعات، حمایت از حریم خصوصی سایبری، نحوه استفاده از اینترنت و امنیت سایبری) است (یونیسف، ۲۰۱۲: ۷۱).

کودکان بزه‌دیده در شبکه‌های مجازی به محض اولین تماس با پلیس فتا، باید اطلاعات شفاهی و کتبی را در مورد حقوق خود و خدمات در دسترس دریافت کنند. مراکز پلیس

۱. در زمینه پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های مجازی؛ پلیس فتا در پاره‌ای از موارد دست به اقدامات مخفی کارانه می‌زند؛ به عنوان نمونه، «از جمله جرایمی که در محیط مجازی و به ویژه در کشورهای غربی روند رو به رشدی داشته است، رد و بدل کردن عکس‌های تحریک‌آمیز جنسی از کودکان از طریق محیط مجازی برای برقراری ارتباط جنسی با آنان می‌باشد، در این گونه جرائم مأموران پس از برقراری ارتباط در محیط مجازی با متهمین بالقوه از طریق ایمیل یا چت؛ شروع به ارسال عکس‌های تحریک‌آمیز و مستهجن برای متهمین نموده و در طی زمان به طور مداوم تلاش می‌کنند تا با آنان قرار ملاقات داشته باشند و پس از رویارویی با متهمین، اقدام به دستگیری آن‌ها می‌نمایند» (ملک‌زاده، ۱۳۹۱: ۶)؛ در این گونه موارد، مأموران مخفی پلیس به عنوان یک قربانی با متهم ارتباط برقرار کرده و وی را تحریک به دیدار و قرار ملاقات می‌کنند.

فتا باید وی را نسبت به تمامی حقوقشان از بدو ورود به فرآیند کیفری آگاه سازند و این آگاه‌سازی و اطلاع‌رسانی از اهم وظایف پلیس فتا در مواجهه با کودک بزه‌دیده محسوب می‌شود. اطلاع‌رسانی و آگاهی‌دهی را بایستی تعلیم و آموزش لازم به کودک و خانواده یا همراهانش از حقوق خود در فرآیند کیفری و روند احتمالی و نتایج پرونده دانست که بعد از تجربه بزه‌دیدگی برای رویارویی مناسب با پیامدهای طولانی مدت جرم و عواقب مشارکت و حضور در فرآیند کیفری معنا کرد که این حق کودک بزه‌دیده در قوانین و اسناد متعدد بین‌المللی نیز ذکر شده است.^۱

۳. طرح راه‌اندازی فیلترینگ هوشمند

در یکی از اقدامات اخیر پلیس فتا طرح راه‌اندازی «فیلترینگ هوشمند»^۲ است، تفاوت فیلترینگ جدید با فیلترینگ قبلی روی آدرس URL، در این است که روش فعلی فیلترینگ جزء روش‌های مقدماتی و ابتدایی است و هر چقدر مکانیزم نرم‌افزار فیلترینگ از نظر فنی پیشرفته‌تر شود، احتمال خطا و اشتباه در تصمیم‌گیری کمتر خواهد شد. بر اساس این طرح، درصد خطای سامانه فیلترینگ کشور کاهش پیدا می‌کند (میرشفیعی، ۱۳۹۹: ۱۳۷). هم‌اکنون اگر درون سایتی که دارای چندین صفحه است، یک محتوای مجرمانه وجود داشته باشد، با استفاده از نرم‌افزار فعلی فیلترینگ، ناگزیر کل سایت فیلتر می‌شود، اما اگر این هوشمندسازی اجرایی شود، می‌توان تنها بخش مد نظر را فیلتر کرد و دسترسی به مابقی محتوای سایت امکان‌پذیر باشد، و این موضوع باعث کاهش قابل توجه حجم فیلتر خواهد شد.

۱. در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ در جهت و رفع این نقیصه، گام مثبتی برداشته شده و در ماده ۶ به لزوم آگاه‌سازی بزه‌دیده و شاهد نسبت به حقوق خود در فرآیند دادرسی و فراهم‌سازی سازوکارهای رعایت و تضمین این حقوق تصریح شده است. ماده مذکور سابقه تقنینی ندارد و متأثر از اصول پایه و تحولات بزه‌دیده‌شناسی وضع گردیده است، ولی در خصوص این امر که آگاه‌سازی توسط چه نهادی و به چه صورت باید انجام گیرد، صحبتی به میان نیامده و قوانین و مقررات، جسته و گریخته نکاتی را آورده‌اند که کامل نیست و هنوز نظام جامع اطلاع‌رسانی در این زمینه نداریم (کرامتی معز و میرخلیلی، ۱۳۹۹: ۱۱۰).

۲. قانون گسترش راهکارهای اجرایی عفاف و حجاب مصوب ۱۳۸۴ شورای عالی انقلاب فرهنگی، تنها سند حقوقی است که از «فیلترینگ هوشمند» در آن نام برده شده و تأکید بر تسریع ایجاد آن شده بود.

۴. آموزش همگانی در راستای فرهنگ‌سازی سایبری

بسیاری از کودکان دربارۀ خطرات و آسیب‌های احتمالی فضای مجازی اطلاعات و آگاهی چندانی ندارند و این خود به عنوان عاملی جهت آسیب‌پذیری آنان مطرح می‌شود؛ از این رو، پلیس فتا در کنار فعالیت‌های خود در حوزه سلامت فضای مجازی و مقابله با آسیب‌ها، آموزش همگانی را در راستای افزایش سطح آگاهی عمومی و فرهنگ‌سازی در ورود به فضاهای مجازی و کاهش آسیب در دستور کار خود قرار داده و با تعامل مثبت با رسانه‌های ارتباط جمعی و همکاری رسانه‌ها توانسته بخش عظیمی از کاربران را با خطرات و تهدیدات و آسیب‌ها آشنا کند و زمینه ارتکاب جرم را کاهش دهد.

ارائه هشدارهای پلیسی از ابزارهایی است که بزه‌دیدگی افراد جامعه و ارتکاب جرایم را مشکل‌تر می‌کند. این گام هرچند که در گام‌های قبلی مستتر است، ولی به لحاظ امنیت آن جداگانه بحث می‌شود. در آموزش‌های عمومی هشدارها، شیوه‌ها و شگردهای مجرمین در ارتکاب جرم به افراد جامعه ارائه می‌شود تا برای مقابله با آنها آمادگی کسب کنند و از بزه‌دیدگی خود جلوگیری کنند. هدف از آموزش‌های عمومی، ارتقاء سطح آگاهی مردم است. هیچ کس دوست ندارد بزه‌دیده واقع شود و علت عمده در مورد تمام کسانی که بزه‌دیده واقع می‌شوند، ناآگاهی‌های آنها از محیط زندگی و خطراتی است که آنها را تهدید می‌کند. لذا، بالا رفتن آگاهی‌های آنها در این زمینه می‌تواند در پیشگیری از بزه‌دیدگی بسیار موثر باشد. آموزش‌های عمومی علاوه بر پیشگیری از بزه‌دیدگی، ارتباطات پلیس و مردم را بهبود می‌بخشد و لذا، باید با بهره‌گیری از آموزه‌های مکتب بزه‌دیده‌شناسی در تهیه طرح‌های پیشگیری عمومی و جامع آموزش‌های همگانی حداکثر استفاده را در این خصوص بنمایند. این اقدامات کلیه مخاطبین و گروه‌های سنی را در بر گرفته و در مدارس، دانشگاه‌ها، سازمانها و خانواده‌ها اجرا می‌شود و در طول سال باید تعداد بسیار زیادی بروشور و فیلم آموزشی و انیمیشن و تیزر و فیلم مستند و سی‌دی‌های آموزشی تهیه و در جامعه هدف توزیع و پخش گردد، نمایشگاه‌های تأثیرگذار نیز در تمامی کشور برای افزایش سلامت مجازی و جلوگیری از آسیب‌ها برپا می‌شود (ترکمان و شریفی اسکندر، ۱۳۹۴: ۹-۱۰).

۵. گشت اینترنتی

در پلیس فتا واحدی تحت عنوان دایره پیشگیری سازمان‌دهی و با به کارگیری کارآگاهان خبره در علوم جنایی و رایانه مشغول انجام وظیفه می‌باشند. مسئولیت این افراد رصد سایت‌های اینترنتی و مطالب مندرج در آن‌ها می‌باشد، در حالی که سایت از لحاظ فنی باید فاکتورهای لازم را دارا باشد، پلیس با موارد جرایم مشهود مانند تبلیغ قرص‌های روان‌گردان، مسایل غیر مجاز جنسی، تبلیغات سوءاستفاده از مواد مخدر، سایت‌های ضددینی تبلیغ می‌کنند، اقدام قانونی لازم را انجام و ضمن گزارش به مقام قضایی با همکاری کارگروه مشخص شده در قانون نسبت به مسدود نمودن و پالایش سایت اقدام خواهد کرد (حسینی، ۱۳۹۵: ۱۱۵).

۶. تعامل مردم با پلیس فتا

امروزه، جهت افزایش حمایت از کودکان از طریق ایجاد سازوکار گزارش‌دهی توسط مردم در فضای مجازی، می‌توان از ظرفیت و توانایی شبکه‌های اجتماعی استفاده نمود؛ چرا که بدون شک گزارش‌دهی آنلاین می‌تواند تأثیر قابل توجهی را در فرآیند انتقال اطلاعات و گسترش آن داشته باشد. همچنین، کمیته حقوق کودک نیز تأکید فراوانی بر اجرای این سازوکار دارد، به نحوی که توصیه می‌کند همه کشورهای عضو کنوانسیون حقوق کودک می‌بایست سیستم گزارش‌دهی قابل دسترسی را در جهت گزارش هرگونه خشونت علیه کودکان را اجرایی نمایند (بادامی، ۱۳۹۹: ۱۰۲).

از آن جا که نظارت همه‌جانبه برای پلیس با دشواری‌های زیادی همراه است، استفاده از ظرفیت مشارکت مردمی در این بخش بسیار سودمند است. تحقق این امر مستلزم افزایش سطح دانش و آگاهی شهروندان نسبت به عواقب پیام‌هایی است که در فضای مجازی تولید می‌شود و همزمان فراخوان پلیس برای جلب مشارکت‌های مردمی در فضای مجازی پیشنهاد می‌شود. با این اوصاف، پلیس فتا نقش کلیدی در حمایت از کودکان بزه‌دیده در شبکه‌های مجازی خواهد داشت.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها:

گستره توزیع و استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی که در حال حاضر در گوشی‌های تلفن همراه بسیار سهل و آسان در دسترس عموم مردم قرار گرفته است. این پدیده، علاوه بر فرصت‌ها، می‌تواند تهدیدها و آسیب‌هایی نیز به همراه داشته باشد. در این فضا کودکان و نوجوانان بیش از سایر اقشار در معرض انواع آسیب‌های ناشی از سوء استفاده درون شبکه‌های مجازی هستند. با توجه به فراگیر شدن شبکه‌های اجتماعی در جهان و مصون نبودن کشور ما از آسیب‌های آن‌ها، امروزه این پدیده را به موضوعی مهم و ویژه برای پژوهش‌های انسانی و اجتماعی تبدیل کرده است. اهمیت مطالعه این پدیده زمانی بیشتر می‌شود که آن را در پیوند با مشکلاتی که می‌تواند برای کودکان و نوجوانان به عنوان یکی از آسیب پذیرترین اقشار در شبکه‌های مجازی مورد توجه قرار دهیم.

شورای عالی فضای مجازی و پلیس فتا، نهادهایی هستند که در جهت سامان دهی فضای مجازی نقش‌آفرینی می‌کنند و می‌توانند از طریق ایجاد محدودیت‌های دسترسی به شبکه‌های مجازی و همچنین اعمال نظارت و کنترل در این فضا در امر پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های مجازی نقش مهمی داشته باشند. فکر ایجاد شورای عالی فضای مجازی به عنوان نهادی مستقل و فراقوایی دورنمای بسیار زیبایی دارد، اما تا زمانی که اختیارات لازم به آن داده نشود و در هر قوه یا وزارتخانه متولی مستقلی برای حوزه فضای مجازی وجود داشته باشد، این شورا نمی‌تواند رسالت خود را پیش ببرد. همچنین، شورای عالی فضای مجازی فقط وظیفه‌ی تنظیم مقررات در حوزه فضای مجازی ندارد، بلکه وظیفه نظارت در فضای مجازی به ویژه صیانت از حقوق بزه‌دیدگان آسیب‌پذیر را داراست.

در کنار شورای عالی فضای مجازی، پلیس فتا نیز از این توانایی برخوردار است که با استفاده از نرم‌افزارهای قدرتمندی که در اختیار دارد، با گشت‌زنی و مراقبت در شبکه‌های اجتماعی مجازی، نقش نظارتی خود را در قبال پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان ایفا کند. تعامل و همکاری مناسب میان مردم و پلیس فتا می‌تواند در فرآیند پیشگیری کمک زیادی داشته باشد. دولت‌ها باید برای محافظت از کودکان و مقابله با آسیب‌ها و چالش‌هایی که می‌تواند در شبکه‌های اجتماعی در مسیر کودکان قرار گیرد، اقدام به افزایش نظارت بر

اجرای صحیح استفاده از فضای مجازی، از طریق پلیس فتا نمایندند؛ از این رو، نقش شورای عالی فضای مجازی و پلیس فتا در پیشگیری از آسیب‌های پیش روی کودکان در شبکه‌های اجتماعی بسیار اهمیت دارد و در آخر نیز جهت افزایش کارایی این دو نهاد پیشنهادی ذیل ارائه می‌شود:

- به منظور جلوگیری از تعارض قوانین، ابهام در اجرای مصوبات نهادهای فضای مجازی که ناشی از هم‌پوشانی صلاحیت‌های آن‌هاست، باید در مواردی که بین مواد اساسنامه شورای عالی فضای مجازی و نهادهای دیگر هم‌پوشانی کامل وجود دارد، انحلال قانونی این نهادهای موازی (شورای عالی فناوری اطلاعات)، صورت گیرد. همچنین، در مواردی که قسمتی از اختیارات مندرج در اساسنامه‌ها هم‌پوشانی دارد، نسخ این مواد یا ایجاد هماهنگی بین مصوبات شورای عالی فضای مجازی و این نهادها صورت گیرد.
- در اعمال صلاحیت نظارتی شورای عالی فضای مجازی حداقل یک نهاد یا ساز و کار دارای ضمانت اجرا برای اجرای مصوبات شورا در نظر گرفته شود.
- معرفی هر چه بیشتر پلیس فتا و وظایف آن و چگونگی ارتباط مردمی با این نهاد تخصصی از طریق رسانه‌های جمعی و حضور پررنگ و محسوس پلیس در بین مردم جهت اعتمادسازی و تشویق آن‌ها مبنی بر اعلام جرایم علیه کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی به پلیس فتا نیز به نوبه خود از مهم‌ترین راهکارهایی است که ضریب پیشگیری از بزه دیدگی کودکان را افزایش می‌دهد.

تشکر و قدردانی:

از منظر آموزه‌های دینی، تشکر و سپاسگزاری باعث تربیت و تکامل انسان‌ها و منجر به وفور نعمت خواهد شد. با این وصف به مصداق جمله معروف «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق»، نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از داوران فصلنامه علمی مطالعات بین‌المللی پلیس فتا که با نقطه نظرات خود منجر به غنی‌تر شدن مقاله حاضر شده‌اند سپاسگزاری کنند.

فهرست منابع:

- آسوده آرانی، منیره (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی صلاحیت‌ها و اعتبار حقوقی مصوبات شورای عالی فضای مجازی و کمیسیون ارتباطات فدران آمریکا، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی.
- ابراهیمی، شهرام (۱۳۹۹). «بزه‌انگاری عدم انجام تدابیر پیشگیری از بزهکاری»، در دانش‌نامه سیاستگذاری حقوقی، به کوشش لعیا جنیدی و امیر حسن نیازپور، چ اول، تهران: معاونت حقوقی رییس جمهوری.
- انصاری، باقر و الوندنژاد، روح‌الله (۱۳۹۹). «ماهیت و جایگاه نهاد تنظیم مقررات در حوزه فضای در ایران»، دوفصلنامه آموزه‌های حقوقی گواه، سال ۶، ش ۱.
- بادامی، محمدمهدی (۱۳۹۹). کودکان آنلاین و حق آنان بر امنیت همه‌جانبه در فضای مجازی (چالش‌ها و راهکارها)، چ دوم، تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه.
- ترکمان، مهرداد و دیگران (۱۳۹۴). «آسیب‌ها و تهدیدهای فضای مجازی و راهکارهای قانونی در زمینه مبارزه و تحدید آن»، ترکیه: دومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی.
- حاجی‌ده‌آبادی، محمدعلی (۱۳۹۷). جرم‌شناسی کاربردی، چ ۲، قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی.
- حسینی، منیره (۱۳۹۵). نقش پلیس فتا در پیشگیری از جرایم رایانه‌ای، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- حیدری، مسعود؛ شهبازی، امید و شیرانی، پویا (۱۳۹۹). «چالش‌ها و فرصت‌های پیش روی پلیس در برخورد با جرایم سایبری»، فصلنامه کارآگاه، سال ۱۲، ش ۴۵.
- جوانشیر، سحر و پورقهرمانی، بابک (۱۳۹۸). «نقش شورای عالی فضای مجازی در پیشگیری از جرائم سایبری»، دومین کنفرانس ملی پدافند سایبری، مراغه: دانشگاه آزاد اسلامی واحد مراغه.
- خدادای، ابوالقاسم (۱۳۹۸). پیشگیری بزه‌دیده‌مدار، چ اول، تهران: بنیاد حقوقی میزان.

-شیری، عباس (۱۳۹۸). «تاریخ تحولات واژه‌شناختی و علمی بزه‌دیده‌شناسی در ایران»، دایره‌المعارف علوم جنایی (علوم جنایی تجربی)، کتاب چهارم، زیر نظر علی حسین نجفی ابرندآبادی، چ اول، تهران: بنیاد حقوقی میران.

-.....(۱۳۹۶). «نقد و بررسی قانون پیشگیری از جرم مصوب ۱۳۹۴/۶/۷»، فصلنامه رهیافت پیشگیری، پیش‌ش ۱.

-دانش ناری، حمیدرضا (۱۳۹۸). «جرم‌شناسی سبز و جهان بوم»، مجموعه مقالات: افق‌های نوین جرم‌شناسی انتقادی (جلوه‌ها و دورنماها)، چ اول، تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد.

-رایجیان اصلی، مهرداد (۱۳۹۸). بزه‌دیده‌شناسی، چ اول، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی، ج ۱.

-رجبی، ابراهیم (۱۳۹۸). جرم‌شناسی، چ اول، تهران: انتشارات دانشگاه علوم انتظامی امین.
-رییسی دزکی، لیلا و قاسم‌زاده لیاپی، فلور (۱۳۹۹). «چالش‌های نظام حقوقی ایران در نقض داده‌های شخصی و حریم خصوصی در فضای سایبر»، مجله حقوقی دادگستری، سال ۸۴، ش ۱۱۰.

-عمرانی، گلسا، (۱۳۹۴). بررسی جرم‌شناختی بزه‌دیدگی جنسی در شبکه‌های اجتماعی فیسبوک و توئیتر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی.

-فرهادی‌آلاشتی، زهرا (۱۳۹۵). پیشگیری وضعی از جرایم سایبری، راهکارها و چالش‌ها، چ اول، تهران: بنیاد حقوقی میزان.

-فیروزآبادی، ابوالحسن (۱۳۹۹). درآمدی بر حکمرانی فضای مجازی، چ اول، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق و مرکز ملی فضای مجازی.

-کرامتی معز، هادی (۱۳۹۹). بزه‌دیده‌شناسی کودکان در شبکه‌های مجازی، چ اول، تهران: نشر دادگستر.

-..... و میرخلیلی، سید محمود (۱۳۹۹). «پیشگیری رشد‌مدرار از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی (مطالعه موردی معلمان منطقه پنج شهر تهران)»،

فصلنامه علمی مطالعات پیشگیری از جرم، سال ۱۵، ش ۵۶.

- (۱۳۹۹). «رویکرد سیاست جنایی تقنینی و اسناد بین‌المللی به حمایت از کودکان بزه‌دیده در شبکه‌های اجتماعی»، فصلنامه علمی مطالعات بین‌المللی پلیس، سال ۱۱، ش ۴۱.
- (۱۳۹۹). «نقد سیاست‌های پلایش (فیلترینگ) در پیشگیری از بزه‌دیدگی نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی مجازی به عنوان محیطی نوین از جغرافیای انسانی»، فصلنامه علمی پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال ۱۲، ش ۲.
- و دیگران (۱۳۹۸). «پیوند گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی و بزه‌دیدگی نوجوانان (مطالعه موردی دانش‌آموزان بین ۱۲ تا ۱۵ سال منطقه پنج شهر تهران)»، فصلنامه علمی پژوهشی تحقیقات حقوق تطبیقی ایران و بین‌الملل، دوره ۱۲، ش ۴۵.
- و چاووشی، محمدصادق (۱۳۹۷). «عوامل و آثار بزه‌دیدگی اخلاقی کودکان و نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی تلگرام و اینستاگرام»، فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش‌های اخلاقی، سال ۹، ش ۲.
- (۱۳۹۷). «پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال در آموزه‌های قرآنی»، فصلنامه علمی مطالعات قرآنی، سال ۹، ش ۳۵.
- و عبدالهی، سامان (۱۳۹۷). «پیشگیری از بزه‌دیدگی ناشی از بی‌توجهی به اطفال در سیاست جنایی ایران»، فصلنامه علمی مطالعات پیشگیری از جرم، سال ۱۲، ش ۲۶.
- المیر، محمود و امیریان فارسانی، امین (۱۳۹۵). جرم‌شناسی جرایم سایبری از منظر پیشگیری، چ اول، تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد.
- محمدی، نعیم (۱۳۹۷). «بررسی نقش پلیس فتا در پیشگیری از تخلفات فضای مجازی»، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، سال ۱۳، ش ۴۸.
- ملک‌زاده، محمود (۱۳۹۱). «دام‌گستری در فضای مجازی، نخستین کنگره ملی فضای مجازی و آسیب‌های اجتماعی نوپدید»، تهران: وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

- منصورآبادی، عباس (۱۳۹۸). کلیات حقوق جزا، چ پنجم، تهران: بنیاد حقوقی میزان.
- (۱۳۹۶). حقوق جزای عمومی ۲، چ اول، تهران: بنیاد حقوقی میزان.
- و فروغی، فضل الله (۱۳۹۶)، آیین دادرسی کیفری ۱، چ دوم، تهران: بنیاد حقوقی میزان.
- میرشفیعی، نسترن سادات (۱۳۹۹). جرایم سایبری و بزه دیدگی دختران، چ اول، تهران: نشر دادگستر.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۹۱). تقریرات جرم‌شناسی (جهانی شدن)، دوره کارشناسی ارشد، تهیه و تنظیم: سمانه طاهری و عاطفه شیخ اسلامی، دانشگاه مفید.
- نیازمند، ندا (۱۳۹۱). آسیب‌شناسی آموزه‌های عدالت ترمیمی و کودکان بزه‌دیده (حقوق ایران و انگلستان)، چ اول، تهران: انتشارات گنج دانش.
- یوسفی، سهیل و افتخاری، علی (۱۳۹۷). «نقش پلیس فتا در پیشگیری از جرایم فضای مجازی»، خوی: کنفرانس ملی دستاوردهای نوین جهان در تعلیم و تربیت، روانشناسی، حقوق و مطالعات فرهنگی اجتماعی.

منابع لاتین:

- UNICEF Innocenti Research Centre (2012). **Child Safety Online Global challenges and strategies**, Technical Report.
- Yang, Wan-Shiou, Dia, Jia-Ben, Cheng, Hung-Chi. & Lin, Hsing-Tzu (2006). **Min-ing social networks for targeted advertising**, Proceedings of the 39th Hawaii International Conference on System Sciences.